

Oláh Tamás

Felfedezőúton a „szellem birodalmának Kolumbusza” után*

Eric Voegelin (mások mellett) az a politikai filozófus, akit méltatlanul hanyagolt el a magyar és talán a nemzetközi tudományos közélet, habár életművének nagysága és eredetisége egyedülálló a 20. században. *Voegelin* megértésével kapcsolatban persze felmerülnek komoly problémák. Az első a megértés nyelvi vagy fizikai akadálya: szerzőnk egyrészt csak idegen nyelven férhető hozzá, és az eredetiben (németül és angolul) is nehezen olvasható, másrészt a voegelin életmű gigantikus méretei is sokakat elriasztanak a mélyebb tanulmányozástól.

A másik a megértés mentális nehézsége, és itt is elsősorban a megérteni vágyás hiánya, ami e monográfiának semmiképpen sem róható föl. *Fodor* jelzi is, hogy nem találja az eddigi értelmezéseket kielégítőnek, mivel *Voegelin* könyveiből túlságosan egyszerű, világos következtetéseket kockáztattak meg. Honnan is fakad a megérteni vágyás hiánya? A 20. századi modernség-kritikusok kiindulópontjait és bírálatait ugyan a legtöbben helyénvalónak és igaznak találják, de már a végkövetkeztetéseiket nem fogadják el, illetve azt vetik a szemükre, hogy az ő ideális társadalmuk, államuk nem megvalósítható, életellenes stb. Ez természetesen megítélés, sőt félreértelmezés, aminek lehetősége *Voegelin*nél is fennáll. A modernséget bíráló filozófiai és tudományos szövegek célja ugyanis nem egy politikai alternatíva felállítás, és szükségességének bizonyítása, hanem a modern társadalmi berendezkedés előfeltéveire való rákérdezés. *Voegelin* törekvése is hasonló. Ez a rákérdezés azonban határozott ontológiai premisszákon alapul.

Az ember létezésének alapvető feszültsége *Voegelin* szerint abból adódik, hogy az ember „nyitottan” él: a létre, a kozmikus rendre nyitottan, melyből élete kibontakozik és értelmet nyer; ugyanakkor a földi lét szükségai is hatnak rá; e két pólus közti feszültség pedig a metaxy-lét, az emberi állapot megszüntethetetlen sajátossága. Az az ember, aki úgy gondolja, hogy a transzcendens lét már a földi életben elsajátítható, az *deicidiumot* követ el (mint a gnosztikus gondolkodók), aki pedig elfordul a kozmikus rendtől, az saját életének rabja lesz. Mindkét esetben az ember „elidegenedik”, és létezése értelmetlenné válik.

A transzcendens alapok felé nyitottan élő lélek azonban mozgásba jön, noetikus tapasztalatot nyer, és ezt felhasználva *kosmiont*, rendet, azaz politikai közösséget hoz létre; az emberlét itt nyeri el specifikus értelmét, amely megkülönbözteti őt más létezőktől, és kiemeli az állatvilágból. A lét rendje így rétegzetté válik: a transzcendens alapokból kibontakozó lélek rendje emberi közösségeket teremt, ezek léte (története) pedig a történelmet, mely a rend legvégső fázisa. Az így felfogott lét teljessége, az „isten-ember komplexum” jelenti *Voegelin* számára a valóságot, amely nem azonos sem az érzéki észlelés által összegyűjtött tapasztalatokkal, sem a tényszerű igazsággal, hanem egyedül a lét igazságával.

Voegelin szerint ezzel szemben a modernség lényege a gnosztikus karakter, az emberi lét transzcendens alapoktól való elszakíttottsága, bezárkózása; a valóság elvesztése. A noetikus tudat rendjétől elfordult lélek rendje szüli a modern rendtelenséget, amelynek abszurditása a 19. századi német filozófiában (*Hegel*, *Marx*, *Nietzsche*) és pozitivisták tudományokban, és a 20. század politikai vallásaiban tetőzik. A noetikus létből, a „betekintés” élményétől megfosztott modern tudat végső formája a nihilizmus, amely ráadásul kérdéstilalmat rendel el saját premisszáira vonatkozóan.

* *G. Fodor Gábor: Kérdéstilalom – Eric Voegelin politikai filozófiája*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004.

„A nihilizmusban a Lét káosz-ként jelenik meg, alásva mindenfajta ontológiát, ennél fogva mindenfajta etikát, politikát és vallást. A nihilizmus eljövetele ily módon a nyugati civilizáció végét jelzi, egyben azonban egy új lehetőség megszületése is: lehetőség a Nyugat szemléletét megelőző látásmódhoz való visszatérésre.”

A lét káosz-ként való megtapasztalása és a lét igazságának feltárulkozása a preszókratikus gondolkodáshoz köthető; innen a visszatérés igénye. A diagnózis adott, a felkínált terápia pedig a rend eredeti tapasztalatához való visszatérés, amely a noetikus tudat meditatív praxisai révén, az antik politikai filozófia felújításával lehetséges. A rend felújítása voltaképpen az igazság (újra) megtalálása, a doxáktól az episztemikus tudásig, a törvénytől a természetig való (fel)jutás. Ennyiben *Voegelin* gondolatmenete „strausziánus” (jóllehet *Voegelin* nem lát áthidalhatatlan különbséget ész [Athén] és kinyilatkoztatás [Jeruzsálem] között).

Voegelin törekvésének lényege tehát nem is elsősorban a modernség kritikája, hanem egy új állam-, vagy politikatudomány kimunkálása. Ennek az új politikatudománynak pedig szellemtudománynak, és nem társadalomtudománynak kell lennie, azaz a mindennapi valóságra koncentráló, empiricista és pozitivisták helyett egy filozófiai, és főként ontológiai előfeltevéseken alapuló rendtudományként kell kialakulnia, amely magában foglalja az állam- és jogelméletet is. (*Voegelin* ezzel kapcsolatban támadja Kelsen tiszta jogtanát, amely felesleges réteggé próbálja a jogról eltávolítani a politikai, ideológiai és pszichológiai vonatkozásokat; *Voegelin* számára ez a politikum, a rend egyik forrásának eliminálása.) Ez a filozófiai rendtudomány a kozmikus rend, a transzcendenciát és immanenciát magában foglaló valóság visszanyerésére tesz kísérletet. Ehhez a feladathoz előbb azonban a történelem rendjét kell tudni helyesen értelmezni, azaz az emberi emlékezetben felhalmozott noetikus tapasztalat feldolgozására, a lét igazságának feltárására van szükség, hogy az emberi létezés eredeti értelme újra világossá válhasson.

A filozófus számára a kutatáshoz azonban valamennyi létszféra nyitott az apeirontikus mélységtől az isteni Nouszig. A létrend forrására való rátalálás után pedig beáll az eredeti, platóni tapasztalat, a barlangból a napfényre való elérés, ahol a szellem képes bepillantani a kozmikus rend hierarchiájába, struktúrájába és ezt a létezés valamennyi szférájában mintaként alkalmazni. *Voegelin* javasolt megoldása a klasszikus politikai filozófia felújítását igényli, és merít mind a platonikus (evokatív, *kosmiont* teremtő), mind az arisztotelianus (kontemplatív, a rendet szemlélő) hagyományból.

Voegelin nagyreményű és szerteágazó vállalkozását, mely a mezopotámiai kultúrától a modern izmusokig gyűjtötte a rend utáni „sikeres” és „sikertelen” törekvések valamennyi tapasztalatát, vagyis az új politikatudomány megalapításának kísérletét igényesen és jól követhetően mutatja be *Fodor* monográfiája. A „szellem birodalmának Kolumbusza” – ahogy *Voegelin* egy tanítványa nevezte - után felfedezőúton elindulni nem könnyű feladat, a *Voegelin* szellemi térképét felrajzolni, az általa hátrahagyott kincseket megtalálni, rendszerezni őket, és hazahozni áldozatos munka. Ennek a hazai tudományos és közélet számára meglehetősen idegen területnek a feltárása és feltörése viszont méltánylandó és követendő. Ebből a műből minden érteni vágyó számára világosan megismerhető és megérthető *Voegelin* gondolatrendszere. Hiánypótló munka tehát ez, amely enciklopédikusan rendezett tudásával mind alap és támpont a további (esetleges) *Voegelin*-kutatásokhoz, mind szellemi impulzusanyag egy lehetséges *Voegelin*-vitához.

A tanulmány további erénye, hogy képes *Voegelin* exoterikus tanításától elválasztani a *mélyebb mondanivalót*. Erre ugyancsak szükség van akkor, amikor a félreértelmezés lehetőségének kapuja igen tágra nyitott. A liberalizmus és nemzetiszocializmus, továbbá a marxizmus és judaizmus rokon vonásainak feltárása (mind gnosztikus karakterű „politikai vallások”) valóban meghökkentő lehet, mint ahogy az a megfigyelés is, miszerint a karizmatikus omnipotencia (a „szellemileg autonóm személyek közössége”) joachimi

(gnosztikus) gondolata egyaránt igaz a liberális demokráciák és a kommunista diktatúrák pártjaira. Voegelin eredeti gondolatainak és találó párhuzamainak a célja azonban nem a meghökkentés, még kevésbé a hatáskeltés, hanem a modernség természetének a feltárása.

A mű egészében *kritikai szellemiségű*, voltaképp ez teszi kerek egészé a megértést. Ezáltal Fodor elkerülte mind azt, hogy Voegelin ítéleteit dogmatizálja, mind azt, hogy terméketlen szkepticizmussal fogadja őket. Néhány fejezetben a szerző kérdőjeleket tesz Voegelin filozófiája mellé; ez azonban azért fontos, mert kinyílik az életmű a jelen számára. Lehetetlen ugyanis, hogy Voegelin maga is azt kívánta volna tudóstársaitól, hogy politikai filozófiáját, mint „lezárt egész” értelmezzék. Miért? Mert lehetetlen, hogy Voegelin szellemi célkitűzéseit (pl. a teljes emberi történelem rendjének átfogó tablókba igazítását), a *Nouva Scienziát* egyetlen ember teljesítse be, egyetlen ember írja meg. Voegelin életműve pontosan azért nyugtalanító, vagyis izgató az emberi szellem számára, mert be akarja fejezni azt, amit ő hátrahagyott. Fodor kriticismusa úgy érzem erre irányult, nevezetesen hogy felkeltve a „szellem birodalmának Kolumbusza” iránt az érdeklődést másokat is felfedezőútra csábítson. Voegelin terminológiával: olyan evokatív erőket működtet, amely elindítja az olvasót a rend visszanyerésének célja felé.

Mindezekkel együtt is marad néhány megválaszolatlan kérdés, amelyet a további kutatásnak kell feltárnia. Mennyiben tagadható meg teljesen a modernkori filozófiai hagyomány? A Voegelin által megrajzolt körvonalakból milyen új államtudomány bontakozhatna ki? Milyen eszközrendszerrel működne? Miként illeszthető be Voegelin munkássága a 20. századi politikai filozófia egészébe? Úgy gondolom ezekre a kérdésekre egy erre a könyvre épülő Voegelin-vita kísérelhetne meg válaszolni.